

© Gie Conits

Textielarbeidsters hebben sociale bescherming nodig

door Sarah Vandoorne

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. **MO***papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Sarah Vandoorne liep begin 2015 stage bij MO* en schrijft momenteel freelance voor MO.be, Humo, Het Laatste Nieuws en Radio 2 Oost-Vlaanderen. Ze reisde voor haar Master Na Master in Conflict & Ontwikkeling (UGent) naar Bangladesh rond de periode van de eerste verjaardag van de ramp in Rana Plaza en voor MO.be schreef ze naar aanleiding van de tweede verjaardag van de ramp een dossier over eerlijke kledij. Ook voor de stad Gent volgt ze de tendensen en teneur van de textielwereld op de voet.

Redactieraad **MO***papers: Saartje Boutsen (Vredeseilanden), Lieve De Meyer (eindredactie), Rudy De Meyer (11.11.11), Gie Goris (MO*), Brigitte Herremans (Broederlijk Delen), Nadia Molenaers (IOB Antwerpen), Marieke Poissonnier, (Oxfam-Wereldwinkels), Arne Schollaert (Oxfam-Wereldwinkels), Liesbet Vangeel (FOS-Socsol), Emiel Vervliet.

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel
Suggesties: emiel.vervliet@telenet.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het printmagazine MO*, de mondiale nieuwssite www.MO.be, en van de nieuwsbrief eMO* (tweemaal per week). Verder organiseert de vzw MO* lezingen en mondiale cafés.

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

Inleiding

Op 24 april 2013 stortte in de buurt van de Bengalese hoofdstad Dhaka het fabriekscomplex Rana Plaza in. Daarbij lieten 1138 textielarbeidsters en -arbeiders het leven en raakten er 2500 gewond. Achteraf bleek dat de problemen met de stabiliteit van het gebouw bekend waren. Rana Plaza en eerdere rampen, zoals de brand in Tazreen in 2012 waarbij 120 arbeiders het leven lieten, bewezen dat de fabriekseigenaren absoluut geen aandacht hadden voor veiligheid op het werk. De verantwoordiging was groot en het hoge aantal slachtoffers bood de gelegenheid om structurele veranderingen af te dwingen.

Er werd een compensatiefonds opgericht waarin de kledingmerken 30 miljoen dollar stortten voor vergoedingen aan de slachtoffers, medische hulp en begeleiding bij het zoeken naar ander werk. Daarnaast werd onder leiding van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) een akkoord gesloten tussen nationale en internationale vakbonden en 213 kledingmerken. Dat akkoord heeft een looptijd van vijf jaar. De kledingmerken moeten hun leveranciers bekendmaken en die moeten instemmen met inspecties van de veiligheid van de gebouwen. De eigenaars van de gebouwen moeten aanpassingen en renovaties betalen en de merken moeten hen daartoe in de gelegenheid stellen.

Het compensatiefonds en het akkoord worden algemeen beschouwd als een grote vooruitgang. De methodologie van het fonds (met software van de IAO) kan ook in andere gevallen worden gebruikt. Het akkoord is bindend en concreet genoeg om uitvoerbaar te zijn en bewijst daarmee dat het mogelijk is om akkoorden af te sluiten die het ondernemingsniveau overschrijden. Het argument dat de concurrentie zo groot is dat individuele bedrijven niets kunnen ondernemen om de arbeidsvoorwaarden te verbeteren, wordt daarmee van tafel geveegd.

Maar er is nog veel werk aan de winkel. De vergoedingen die het compensatiefonds uitbetaalde, zijn volgens de IAO minimaal. De lage lonen blijven een probleem in Bangladesh en andere productielanden en nieuwe tendensen als *fast fashion* – de snelle opeenvolging van collecties en modetrends – leiden tot nieuwe concurrentiedruk. Vakbonden en ngo's weten dat maar al te goed. Consumenten blijven zich dus best nog vragen stellen, want we zijn nog lang niet bij *fair fashion*.

In deze paper bekijken we de werking van de mechanismen die na de ramp in het leven geroepen zijn. Zijn ze verregaand genoeg om effectief een internationale weerslag te kunnen hebben? En welke tekortkomingen blijven de kop opsteken, zowel in de structuren zelf als in de mentaliteit van de kledingmerken, de consumenten en de sector in zijn geheel?

Het Belgische middenveld zet dit jaar sterk in op sociale bescherming. De instorting van Rana Plaza maakte pijnlijk duidelijk dat arbeiders een betere bescherming moeten krijgen. De veiligheid van de fabrieken waarin zij werken, zou meer en grondiger geïnspecteerd moeten worden. Volgens FOS, een van de voortrekkers van de campagne, ondermijnt niet enkel de gebrekkige infrastructuur de bescherming van de textielarbeiders, maar werkt het volledige systeem een tekort aan sociale bescherming in de hand. Wereldsolidariteit en de Schone Klerencampagne benadrukken van hun kant dat bedrijven steeds meer hun verantwoordelijkheid moeten nemen, maar weten maar al te goed dat initiatieven die berusten op vrijwilligheid nooit genoeg structurele verandering teweeg zullen brengen.

WAT IS ER VERANDERD NA RANA PLAZA?

» In de nasleep van de ramp in Rana Plaza werden twee baanbrekende internationale mechanismen in het leven geroepen om soelaas te bieden op nationaal vlak, ook al werken ze binnen een internationale toeleveringsketen. Enerzijds werd een compensatiefonds opgericht, om de slachtoffers en nabestaanden van de ramp een minimumcompensatie te betalen voor hun verlies aan inkomen. Anderzijds werd een akkoord ondertekend, dat de veiligheid van fabrieken in Bangladesh aanzienlijk zou moeten verbeteren.

De structuren die arbeiders moeten beschermen, werken vaak op nationaal niveau. De primaire verantwoordelijkheid voor het naleven van veiligheidsnormen ligt bij nationale overheden. Dat is een beetje tegenstrijdig, aangezien het productieproces juist heel mondiaal is. Precies als gevolg van een doorgedreven globalisering is de *race to the bottom* ontstaan, waar de veiligheid maar ook de lonen en de vakbondsvrijheid in de textielproducerende landen zo onder te lijden hebben. De *Guiding Principles on Business and Human Rights* van de Verenigde Naties, richtlijnen die in 2011 in voege traden, stellen echter duidelijk dat bedrijven zich niet meer mogen verschuilen achter het falend beleid van nationale overheden. In het geval van de textielindustrie moeten de merken dus hun verantwoordelijkheid nemen en zelf stappen ondernemen. Het akkoord en het compensatiefonds liggen in de lijn van dat gedachtegoed.

Als de kledingmerken echter volledig het voortouw nemen, zullen de overeenkomsten nooit ver genoeg doorgedreven worden, laat staan dat ze bindend zouden zijn. Het compensatiefonds en het akkoord zijn uniek doordat er diverse 'stakeholders' bij betrokken zijn: zeer uiteenlopende spelers hebben hun handtekening gezet. Het akkoord brengt merken en vakbonden (lokale en internationale) op één lijn en voor de uitwerking van het compensatiefonds werd een beroep gedaan op zowel lokale als internationale spelers. Vrijblijvende vrijwillige initiatieven brengen niet noodzakelijk zoden aan de dijk. Dat besef is volgens Sara Ceustermans van de Schone Klerencampagne de belangrijkste verwezenlijking sinds de ramp.

Het was – gelukkig maar – niet de eerste keer dat slachtoffers van een zware ramp een vergoeding kregen, noch de eerste keer dat er beloften werden gedaan op het vlak van veiligheid. Wat die mechanismen vandaag toch anders maakt, is de schaalvergroting. Nu de compensatieclaims succesvol afgerond zijn en de eerste brandonveilige fabrieken de deuren hebben moeten sluiten, kunnen de mechanismen ook een rol spelen bij andere rampen binnen en buiten Bangladesh.

HET COMPENSATIEFONDS: VERGOEDING VAN DE SLACHTOFFERS

In oktober 2013 kwamen zeer uiteenlopende stakeholders bij elkaar in het *Rana Plaza Coördinatiecomité* en een maand later werd het Rana Plaza Arrangement getekend, dat eindelijk een billijke vergoeding zou voorzien voor de nabestaanden van de 1138 slachtoffers en 2500 gewonden van de ramp in april van dat jaar. Uiteindelijk zou het echter tot 8 juni 2015 duren eer de noodzakelijke middelen voor de minimumvergoeding verzekerd waren. Ondanks die lange wachtperiode heeft het Rana Plaza Compensatiefonds, dat op 27 december 2013 werd opgericht op basis van het 'Arrangement', toch heel wat veranderd.

Als neutrale voorzitter staat de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) aan het hoofd van het comité dat het compensatiefonds beheert. Dat comité bestaat uit internationale spelers, zoals de wereldwijde vakbond IndustriALL, middenveldorganisatie *Clean Clothes Campaign* en de kledingmerken, maar evengoed uit nationale stakeholders, in dit geval het ministerie van Arbeid van Bangladesh, de werkgeverskoepel *Bangladesh Garment Manufacturers' Association* (BGMEA) en lokale vakbonden en ngo's. Door alle relevante stakeholders op één lijn te krijgen, kwam niet iedereen met een eigen methodiek aan dragen, maar werd een unieke manier gecreëerd om de slachtoffers te vergoeden.

HOE WERKT HET COMPENSATIEFONDS?

Slachtoffers en nabestaanden die meenden recht te hebben op een vergoeding, moesten zich met hun bewijsmateriaal wen-

den tot een kantoor van het 'Arrangement' om een eis in te dienen. Arbeiders die gewond raakten, zijn rechthebbenden. Maar ook personen die een dierbare (een kind, een ouder, een echtgenoot of echtgenote) verloren bij de ramp, hebben dat recht, omdat hun inkomsten (deels) afhingen van die persoon en zij dus financieel te lijden hebben onder zijn of haar dood. Tot slot komen ook de reddingswerkers in aanmerking voor compensatie.

In het kantoor ernaast konden rechthebbenden meteen een bankrekening openen bij de Dutch Bangla Bank, waarmee een afspraak is gemaakt om de kosten voor het houden van die rekening minimaal te houden. Zo had iedereen die dat wenste een eigen rekening en dat zou de uitbetaling van de vergoeding vergemakkelijken.

Meer discussie was er over het bedrag dat nodig was om alle schade te vergoeden. Bij het ontstaan van het 'Arrangement' werd geraamd dat 40 miljoen dollar (35 miljoen euro) nodig zou zijn om de slachtoffers minimaal te vergoeden, maar dat bedrag werd verlaagd tot 30 miljoen dollar (26,5 miljoen euro). Het uiteindelijke bedrag werd berekend aan de hand van een Visual Basic Application (VBA) tool, software ontwikkeld door de IAO-experts André Picard en Alexandre Landry, met de hulp van Technohaven.

Die verfijnde software werkt met maar liefst zestig variabelen. De tool raamt onder meer het inkomensverlies en de medische kosten, maar houdt ook rekening met de levensverwachting en de werkonbekwaamheid van de slachtoffers. Volgens de IAO is het lage aantal aanvragen vooral te wijten aan het feit dat er minder claims waren dan oorspronkelijk gedacht: hoewel meer dan 5000 personen een aanvraag indienden, bedroeg het eindtotaal 3490 claims. Ook lag het basissalaris van de arbeiders, een van de belangrijkste componenten waarop de berekening steunt, heel wat lager dan voorzien. Twee variabelen van de berekening werden dus overschat.

Het volledige bedrag van het fonds werd pas in juni 2015 ingezameld, maar dat wil niet zeggen dat de slachtoffers meer dan

twee jaar moesten wachten vooraleer zij enige vergoeding kregen. In totaal was 70% van de minimumcompensatie toen al uitbetaald. De eerste schijf werd vrijgemaakt op 22 april 2014, twee dagen voor de eerste verjaardag van de ramp. Alle rechthebbenden kregen toen een voorschot van 50.000 Bengalese taka, wat overeenkomt met 566 euro. Eind 2014 werd 40% uitbetaald, begin april 2015 nog eens 30%. De overige 30% werd uiteindelijk uitbetaald op 25 juli 2015.

De slachtoffers en nabestaanden worden uitbetaald op basis van het verlies aan inkomen dat ze hebben geleden. Niet alle arbeiders verdienden hetzelfde loon, hielden dezelfde verwondingen over aan de ramp of lieten een even grote familie na. De twee kinderen, man en ouders van een twintigjarige vrouw die stierf in de fabriek waar ze werkte voor 5000 taka (56,5 euro) per maand, zullen een vergoeding ontvangen van 1.675.869 taka (18.951 euro). Voor een 31-jarige vrouw met dezelfde gezinssituatie die 11.000 taka (124 euro) per maand verdiende, wordt een vergoeding van 3.376.287 euro (38.179 euro) voorzien.

Slechts een deel van het fonds werd besteed aan compensatiebetalingen. Een ander deel werd gebruikt voor medische ondersteuning en begeleiding, zoals herscholing en hulp bij het opzetten van een eigen bedrijfje.

We moeten hier ook nog vermelden dat de Bengalese overheid 2,5 miljoen dollar schonk als onderdeel van haar verkiezingscampagne en dat het bedrijf Primark aanvankelijk rechtstreeks aan de slachtoffers wilde betalen. Uiteindelijk werd die 6,5 miljoen dollar van Primark toch in het algemeen compensatiefonds opgenomen.

Dat bedrag werd niet zomaar erkend onder het compensatieschema: de twee donoren moesten wel degelijk ook aantonen dat zij bedrag x aan persoon y hebben gegeven. Op die manier wordt gecontroleerd of persoon y een rechthebbende is die een claim heeft onder het Compensatiefonds. Als de Eerste Minister 100.000 taka heeft gegeven aan iemand anders die in de buurt was terwijl de schenking plaatsvond, maar die geen

erkend slachtoffer was, telt die bijdrage niet onder het fonds. Hetzelfde geldt voor Primark.

Het moet dus echt om een persoon gaan die recht heeft en een effectieve betaling heeft gekregen, eer die dan afgetrokken werd van wat het Compensatiefonds nog uitbetaalde aan die persoon. Dat 'relevante' deel van de schenking maakt vervolgens deel uit van de 30 miljoen dollar. Op die manier bleef het IAO ervoor zorgen dat alle rechthebbenden uiteindelijk de minimale vergoeding kregen waar ze recht op hadden.

HOE BAANBREKEND IS HET COMPENSATIEFONDS?

De verschillende stakeholders die betrokken waren bij het compensatiefonds, schaarden zich op één lijn en achter één methodiek, maar konden wel druk uitoefenen vanuit hun eigen oogpunt. Zo werden lokale vakbonden, die minder reikwijdte hebben om geld in te zamelen, bijgestaan door internationale spelers als IndustriALL.

Vakbonden en middenveldspelers hielden de druk op de ketel door te blijven lobbyen en campagne voeren tot het geld bij elkaar was. Die druk blijven ze zetten, ook wanneer de urgentie na het vollopen van het compensatiefonds afnam, om zo de machtsverhouding te proberen doen kantelen.

Niet enkel die contacten, maar ook de methodiek op zich kan nuttig zijn op langere termijn. De software die is ontwikkeld om de minimale vergoeding te berekenen, kan ook worden ingezet in een andere context. Op die manier vormt het compensatiefonds een precedent. Nu het (eindelijk) sinds juni 2015 is volstort, is ook bewezen dat de methode werkt. In de toekomst moet dezelfde discussie over alle praktische details dus niet meer worden gevoerd: het systeem kan in grote lijnen worden gekopieerd.

En dat is precies wat vakbonden op dit moment proberen te bereiken in verband met andere fabrieksrampen binnen (en op termijn ook buiten) Bangladesh. Zo gaat er veel aandacht naar de ramp in Tazreen, waar een zware brand woedde op 24 november 2012, vijf maanden vóór het gebeuren in Rana Plaza. De brand in Tazreen bleef onderbelicht, omdat die laatste

ramp veel meer slachtoffers maakte. In Tazreen zijn minstens 111 arbeiders levend verbrand. Hun nabestaanden wachten nog altijd op een vergoeding, maar de discussie die IndustriALL achter de schermen voert zou al in een vergevorderd stadium zitten, net omdat zoveel kan afgeleid worden van het schema bij Rana Plaza.

Ook het kostenplaatje van de fabrieksbrand bij Aswad op 8 oktober 2013, waarbij zeven mensen om het leven kwamen, is intussen al berekend met de software van Rana Plaza. Daardoor hebben vakbonden en middenveldspelers een concrete financiële doelstelling om mee aan te kloppen bij de bedrijven. Volgens Ben Vanpeperstraete van IndustriALL zou er zowel bij Tazreen als Aswad weleens zeer snel een regeling tot stand kunnen komen, al durft hij zich niet vastpinnen op een tijdslijn. "Veel hangt af van de financiële bereidheid van de merken, maar we onderhandelen op een ander niveau dan vóór Rana Plaza."

Daarnaast is het een overwinning op zich dat de Verenigde Naties voor het eerst bemiddelen bij de oprichting van een vergoedingsmechanisme. Als begin van een tastbare structurele verandering kan dat volgens Dalia Hashad van Avaaz zeker tellen.

Ten slotte kan het compensatiemechanisme gezien worden als een prototype van hoe de IAO Conventie 121 werkt in Bangladesh. De IAO werkt daar verder aan, om zo op basis van dat zeer specifieke mechanisme een meer algemeen systeem op te zetten van compensatie bij arbeidsongevallen.

Het akkoord: verhoging van de veiligheid

Na Rana Plaza zijn drie organen in werking getreden die toezien op veiligheid en gezondheid op het werk. Het gaat om twee privé-initiatieven (het Akkoord en de Alliantie) en één initiatief van de Bengalese overheid (het NAP) (zie kader). In deze paper spitsen we ons toe op het akkoord (voluit het *Bangladesh Fire and Building Safety Accord*), omwille van de verschillende (inter)nationale stakeholders die zich daarvoor inzetten.

Zoals gezegd is het niet de eerste keer dat er na een zware ramp een veiligheidsvereenkomst wordt gesloten. Maar net

als bij het compensatiefonds is er ook bij het akkoord sprake van een enorme schaalvergroting: het was immers wel de eerste keer dat er een bindend contractueel instrument kwam, met financiële verplichtingen voor de kledingmerken op het gebied van brand- en bouwveiligheid van gebouwen in Bangladesh. Dit kan op termijn zijn weerslag hebben op de manier waarop wereldwijd met veiligheid wordt omgegaan.

Op 15 mei 2013, zo'n drie weken na de ramp, tekende een groot

aantal stakeholders het betreffende akkoord. Twee internationale vakbonden (*IndustriALL Global Union* en *UNI Global Union*) sloegen de handen in elkaar met lokale vakbonden als de *National Garments Workers Association*, ngo's waaronder *Clean Clothes Campaign* en internationale merken waaronder H&M, Primark en Inditex. Intussen staat de teller op 213 modeketens. Dat cijfer is indrukwekkend, als je bedenkt dat het akkoord – in tegenstelling tot eerdere veiligheidsovereenkomsten – bindend en afdwingbaar is over een periode van vijf jaar.

HET AKKOORD, DE ALLIANTIE EN HET NAP

Amerikaanse merken als Wal-Mart en Gap, die wel hun duit in het zakje wilden doen maar het niet zagen zitten om zo ver te gaan als het akkoord eist, stelden een eigen pact op: de Alliance for Bangladesh Worker Safety of kortweg de Alliantie. Dit is dus een overeenkomst die uitgaat van de merken (26 in totaal) en geen stem geeft aan de arbeiders. De merken zijn ook financieel nergens toe verplicht: als ze geld vrijmaken, gaat het om een lening op vrijwillige basis. De inspecties slepen dan ook langer aan, waardoor gevaarlijke fabrieken maandenlang op volle capaciteit blijven draaien, met alle risico's voor de textielarbeiders van dien. Tot slot laat de Alliantie ook te wensen over op het vlak van transparantie: zij is vrij open over initiële inspecties, maar de resultaten van de plannen voor corrigerende maatregelen die onder de Alliantie worden opgesteld, worden niet vrijgegeven. Zo wordt het onmogelijk om de merken in de Alliantie ter verantwoording te roepen.

Het is in veel opzichten veelzeggend dat de Alliantie er is gekomen: het bewijst in elk geval dat het akkoord een baanbrekend instrument is, dat de bindende voorwaarden ver genoeg drijft om een verschil te maken.

Ten slotte is er nog een derde initiatief: het Bangladesh National Action Plan (NAP), dat uitgaat van de Bengalese overheid en amper informatie vrijgeeft. Het NAP boekt niet genoeg resultaten, omdat het veel te traag te werk gaat. De oorzaak zou liggen bij het feit dat de politieke elite en de industriële elite te sterk met elkaar verbonden zijn: managers van fabrieken zetelen vaak in het parlement, waardoor zij hun eigen wetten stellen – wetten op maat van de bedrijven.

HOE WERKT HET AKKOORD?

De bindende overeenkomst waarmee de 213 merken instemmen, houdt in dat ze hun lijst met leveranciers – dit zijn de fabrieken waarin ze (laten) produceren – moeten vrijgeven en moeten instemmen met (het financiële kostenplaatje van) veiligheidsinspecties en renovaties. Hierbij zorgt het akkoord voor onafhankelijke inspecteurs en betreft het de arbeiders zelf.

Het akkoord voorziet dat arbeiders worden opgeleid op het

vlak van veiligheid. Ook geeft het hun een stem in het Gezondheids- en Veiligheidscomité dat elke fabriek moet opzetten: minstens de helft van dat comité moet bestaan uit arbeiders, verkozen door de vakbonden – als die er zijn – en heeft rechtstreeks overleg met de fabrieksbazen. Zo staan de arbeiders steviger in hun schoenen: als ze het gevoel hebben dat een gebouw niet veilig is, kan niemand hen verplichten om er binnen te gaan.

De merken staan in voor de financiële kosten van het akkoord.

Gedurende vijf jaar moeten zij een bepaald bedrag betalen om het inspectieprogramma te financieren. Dat bedrag hangt af van het volume dat het merk produceert, maar zal nooit meer dan 500.000 dollar (375.000 euro) bedragen. De financiële verplichting voor de renovatie zelf ligt in eerste instantie bij de fabriekseigenaars, maar de merken moeten ervoor zorgen dat de financiering er komt.

Wanneer een fabriek moet rooveren, mogen merken niet zomaar hun contract stopzetten: ze moeten minstens twee jaar hetzelfde volume aan bestellingen plaatsen en de arbeiders zes maanden uitbetalen mocht de fabriek tijdelijk moeten sluiten om de renovatie door te voeren. Als de fabriek de gevraagde hervormingen niet heeft uitgevoerd tegen een bepaalde deadline, zijn de merken verplicht om de samenwerking met die fabriek stop te zetten. Maar ook dan blijven de arbeiders niet in de kou staan: de merken moeten hen helpen om opnieuw werk te vinden in een andere fabriek.

Op iets meer dan twee jaar tijd heeft het akkoord in totaal zo'n 1300 fabrieken op de rooster gelegd. Het eerste anderhalf jaar alleen al identificeerden onafhankelijke inspecteurs meer dan 80.000 veiligheidsrisico's. Inspecties of audits waren in het verleden een twistpunt. Veel merken beweerden dat ze controles lieten uitvoeren in de fabrieken waar hun kledij werd geproduceerd, maar zorgden niet altijd voor onafhankelijke experts of werkten niet altijd even grondig. Dat wordt ook aangetoond door het feit dat minstens twee fabrieken in het Rana Plaza-gebouw niet zo lang voor de ramp nog waren geïnspecteerd en veilig bevonden. Om die reden werkt het akkoord met een onafhankelijk team van inspecteurs die over de juiste deskundigheid beschikken om een audit grondig uit te voeren.

De onafhankelijke inspecteurs brengen eventuele constructiefouten en risico's op het vlak van gebouw- en brandveiligheid in kaart en stellen indien nodig een actieplan met verbeterpunten voor. Dat plan stelt duidelijk welke aanpassingen nodig zijn om het gebouw volledig veilig te maken. De fabrieken krijgen dan een deadline opgelegd: een concrete datum waarop alle aanpassingen klaar moeten zijn. In totaal is al in 650 van

die 1300 fabrieken een follow-up inspectie uitgevoerd. Concord Fashion Export Ltd. en Jeacon, de eerste fabrieken die de richtlijnen van de inspecteurs volledig naleefden, beëindigden de gevraagde aanpassingen op 20 mei 2015.

Als blijkt dat de fabrieken geen of te weinig vooruitgang maken, moeten de merken zich eruit terugtrekken. Fabrieken die zo onveilig zijn dat ze (tijdelijk en/of gedeeltelijk) moeten sluiten, worden voorgeleid voor een nationaal arbitragehof, het *National Tripartite Committee (NTC) Review Panel*. Dat panel zal uiteindelijk uitmaken of de fabriek al dan niet (gedeeltelijk of volledig) gesloten moet worden, tot de noodzakelijke renovaties ege realiseerd zijn.

HOE BAANBREKEND IS DIT AKKOORD?

Uit cijfers van het *Bangladesh Sustainability Compact* blijkt dat het akkoord 44 fabrieken heeft doorverwezen naar het panel. In totaal moesten 26 fabrieken de deuren sluiten. Ter vergelijking: de alliantie is verantwoordelijk voor de sluiting van vijf fabrieken en het NAP liet slechts één fabriek sluiten. De resultaten zijn dus toch veelzeggend: sinds de ramp in Rana Plaza zijn in Bangladesh in totaal al 32 onveilige fabrieken gesloten en het akkoord is verantwoordelijk voor het leeuwendeel van die sluitingen.

Het akkoord is een bindende overeenkomst. Volgens het principe van *due diligence* (of 'passende zorgvuldigheid') worden merken zelf verantwoordelijk gesteld voor de fabrieken waarin zij (laten) produceren. Als merken die verantwoordelijkheid niet opnemen, worden ze beschouwd als medeplichtig aan wat er elders in de keten gebeurt, rampen zoals Rana Plaza inbegrepen.

Welke fabrieken welke tekortkomingen vertonen en wat ze daaraan doen, is terug te vinden – zowel in het Engels als in het Bengalees – op de website van het akkoord. Daar staan ook foto's bij, iets wat essentieel is om de technische rapporten ook begrijpelijk te maken voor de arbeiders. Op die manier garandeert het akkoord een transparante werking, iets wat het ook al afdwong door de lijst met leveranciers van de deelnemende merken op te vragen.

Dit is een pijler waar veel merken zich lange tijd tegen hebben verzet. Zij beschouwden geheimhouding precies als de essentie van hun businessmodel en naar hun oordeel zouden ze failliet gaan zodra transparantie een verplichting werd. Maar geen van de deelnemende merken heeft sinds het sluiten van het akkoord het faillissement moeten aanvragen. Daarmee is die veronderstelling nu dus van de baan.

Een andere veronderstelling die is gesneuveld dankzij het akkoord, is het idee dat merken nooit sectorakkoorden kunnen afsluiten, omwille van de concurrentiestrijd die zij onderling voeren. Door de urgentie na de ramp van Rana Plaza hebben tot vandaag meer dan tweehonderd merken het akkoord ondertekend, waarvan er zes in de stuurgroep zetelen. Het is dus niet onmogelijk om te werken met afvaardiging op sectorniveau om discussie te voeren.

De eisen van het akkoord zijn niet min, maar in aantal zijn ze eerder beperkt. Hierdoor worden ze volgens de ngo's niet concreet. Door zich enkel toe te leggen op veiligheid en binnen dat thema heel concrete doelstellingen op te leggen, heeft het

akkoord de zojuist beschreven vooruitgang geboekt.

Een ander punt van kritiek zou kunnen zijn dat het akkoord enkel voor Bangladesh geldt. Door zich ook geografisch te beperken, worden de eisen die het akkoord stelt nog concreter. Volgens experts hoeft het evenwel niet bij Bangladesh te blijven. Net als het compensatiefonds kan ook het akkoord worden gekopieerd naar een andere context.

Op die manier kan het akkoord een voorbeeld zijn voor andere landen. En het heeft ook voor Bangladesh zelf een precedent geschapen op het vlak van sociale zekerheid. Het feit dat de arbeiders een stem krijgen, opent deuren voor een betere sociale bescherming, die in Bangladesh tot nu toe niet bestond.

Het land heeft nu dus een soort prototype, alvast op het vlak van ongevallen op de werkvloer. Volgens de IAO moet als volgende stap de huidige politieke wil worden omgezet in de verdere uitbouw van dat systeem om uiteindelijk te komen tot een nationaal verzekeringsprogramma. Enkel zo kan de bescherming van de arbeiders op termijn gegarandeerd worden.

WAAR WRINGT HET SCHOENTJE NOG ALTIJD?

» Het compensatiefonds en het akkoord die zijn ontstaan na de ramp in Rana Plaza, scheppen duidelijk een precedent. Maar dat wil niet zeggen dat deze mechanismen feilloos zijn. Het zou dan ook voorbarig zijn om te stellen dat de textielsector een bocht van 180 graden heeft gemaakt na Rana Plaza. Op verschillende vlakken blijven de problemen dezelfde als voorheen.

Zo mogen we niet uit het oog verliezen dat de slachtoffers en nabestaanden uiteindelijk maar een minimale vergoeding van het compensatiefonds hebben gekregen. Zo definieert de IAO die 30 miljoen dollar ook: de minimumvergoeding van 50% van het verlies aan inkomen waar slachtoffers en nabestaanden recht op hebben. Het fonds kan dus niet worden beschouwd als een levenslijn, wel als een soort 'transitie' naar een andere baan. Zwaargewonden, die een beperking overhouden aan de ramp,

zijn daar dus niet mee geholpen. Geestelijke gezondheidszorg is inbegrepen in de medische tussenkomst die het 'Arrangement' heeft voorzien, maar op het vlak van smart laat het compensatiefonds te wensen over. *Pain and suffering* vallen niet onder dat minimum.

We mogen ook niet vergeten hoe lang de slachtoffers en nabestaanden van de ramp op zo'n minimale vergoeding moesten wachten – en dat terwijl de winstmarges van de betrokken merken die totale 30 miljoen dollar ver te boven gaan. Veel merken twifelden om bij te dragen, omdat ze zich dan zouden associëren met de ramp. Hoewel middenveldorganisaties de betrokkenheid van merken zwart op wit kunnen bewijzen, bleek het moeilijk om dat toe te geven. Negatieve publiciteit konden ze missen als kiespijn, was hun redenering.

Dat probleem was het 'Rana Plaza Arrangement' niet ontgaan. Daarom voerden zij het beleid in dat alle schenkingen in principe anoniem gebeurden, tenzij de gulle gevers hun bijdrage openlijk bekend wilden maken. Bij grote bedragen was de afzender iets gewilliger om zijn gulheid publiek te maken. Toch heeft een merk als C&A – dat uiteindelijk 1 miljoen dollar doneerde – lang getwijfeld of het dat wel zou bekendmaken. Onder druk heeft het dat toch gedaan. Volgens de Schone Klerencampagne is C&A een voorbeeld van een bedrijf dat eigenlijk vrij veel initiatief neemt, maar daar liever niet over wil communiceren om er niet

op afgerekend te worden. H&M heeft minder problemen om te verkondigen dat het tot twee keer toe 100.000 dollar heeft gedoneerd. Dat merk blijft er echter bij dat het zelf niet aanwezig was als producent of klant in het fabriekscampus – het ziet de schenking dus als een humanitaire daad. Benetton ten slotte kreeg veel kritiek omdat het zijn betrokkenheid bleef ontkennen: het weigerde lange tijd om te betalen. Uiteindelijk hielp een campagne van Avaaz Benetton over de streep om op 17 april 2015 1,1 miljoen dollar te doneren, exact een week voor de tweede verjaardag van de ramp.

DONOREN DIE HUN DUIT IN HET ZAKJE HEBBEN BEKENDGEMAAKT

Astraea Lesbian Foundation for Justice	Kik (US \$ 1.000.000)
Auchan (US \$ 1.500.000)	L.C. Waikiki
Benetton Group (US \$ 1.100.000)	Loblaw (US \$ 3.370.620)
Bonmarché	LPP S.A.
BRAC USA (US \$ 2.480.000), met bijdragen van: Asda, Gap Foundation, Hudson's Bay Company, The Children's Place, VF Foundation, Walmart en Walmart Foundation)	Mango
C&A Foundation (US \$ 1.000.000)	Mascot
Camaïeu	Matalan
Debenhams	N Brown Group
El Corte Inglés	Premier Clothing
Everlane	Primark (US \$ 1.000.000)
G. Güldenpfennig GmbH (US \$ 600.000)	Steelworkers Humanity Fund, USA (US \$ 16.596,30)
H&M Conscious Foundation	The Children's Place (US \$ 2.050.050)
Inditex (US \$ 1.633.430)	Trade Union Congress/TUC (€ 20.000)
Kappa Deutschland (US \$ 50.000)	The Fair Design Committee of UCU's student association (€ 1.277,32)
	Zebra Fashion

Al die bijdragen volstonden echter niet om het fonds twee jaar na de ramp van het vereiste bedrag te voorzien. Uiteindelijk moesten Europese leiders druk zetten op de G7-top begin juni 2015 vooraleer een anonieme donor de laatste 2,4 miljoen dollar (2,1 miljoen euro) betaalde. Dat bewijst niet enkel hoe weigerachtig merken staan om hun betrokkenheid te erkennen – al wordt dat volgens het principe van 'due diligence' wel van hen verwacht – maar ook het gebrek aan politieke moed om dat gat te dichten.

Politieke moed ontbrak er ook bij de Bengalese overheid. Veranderingen bleven uit en daarom kwam het akkoord tot stand. Dat

beperkt zich tot Bangladesh, om zo in één land concrete doelstellingen te bereiken. Die doelstellingen zijn beperkt tot de verbetering van de arbeidsveiligheid. Middenveldorganisaties vinden die beperking positief, omdat het dan volgens hun redenering op het vlak van bescherming niet bij loze woorden zal blijven. De stem van de arbeiders wordt gehoord, want zij krijgen een opleiding en worden mee aan tafel gevraagd. Die nobele intentie heeft echter geen invloed op de mens(on)waardige arbeidsomstandigheden en de lagelonenwedloop waar de confectielanden onder blijven lijden. De veiligheid wordt gegarandeerd, maar de sociale bescherming is een ander paar mouwen.

DE VICIEUZE CIRKEL VAN DE TEXTIELINDUSTRIE EN DE RACE TO THE BOTTOM

De sector blijft gevangen in dezelfde vicieuze cirkel: als de lonen stijgen, zullen kledingmerken op zoek gaan naar leveranciers die hun een lagere prijs aanbieden, al dan niet in een ander land of zelfs werelddeel. Dit komt een neerwaartse spiraal tot stand, waarbij landen onderling vooral erg bang worden gemaakt van de concurrentiestrijd die ze moeten voeren om boven water te blijven. Het feit dat de textielindustrie in veel van die landen verantwoordelijk is voor een groot deel van het bnp, helpt hen niet. Integendeel, fabrieksbazen worden onder druk gezet om de lonen laag te houden en zij zetten de vakbonden –met bedreigingen, geweld of erger– onder druk om hun mond niet open te doen, uit angst dat merken zouden wegtrekken, benadrukt David Verstockt van FOS.

Momenteel kijkt men in Azië met argusogen naar Myanmar. Maar ook landen in Afrika, waaronder Ethiopië en Tanzania, worden gezien als opkomende confectielanden. Afrika zit in de zogenaamde T-shirtfase. De kledingindustrie is immers vaak een van de eerste industriële sectoren die het goed doet in lagelonenlanden. De opstartkosten van een textielfabriek zijn vrij laag: een ondernemer hoeft niet heel kapitaalkrchtig te zijn om naaimachines aan te kopen. Ook op het vlak van opleiding van de arbeiders is niet veel nodig om een fabriek te laten draaien. Omgekeerd is voor kledingmerken de knoop niet al te moeilijk door te hakken om weg te trekken, aangezien het niveau van de confectie elders even hoog ligt of in ijtempo even hoog kan worden. Het is maar de vraag of die ‘race to the bottom’ ooit ophoudt. En nog belangrijker is de vraag of we daarop kunnen wachten, terwijl miljoen textielarbeiders – in Bangladesh alleen al 4 miljoen – moeten voortploeteren voor een appel en een ei.

Hoewel het akkoord geen oordeel velt over de lage lonen in Bangladesh, is het loon van de textielarbeiders in het land wel gestegen. Onder internationale druk heeft de Bengalese overheid het minimumloon opgetrokken van 3000 taka (34 euro) naar 5300 taka (60 euro). Dat lijkt heel wat, maar je moet die stijging wel bekijken tegen de achtergrond van een inflatie van

10 tot 20% per jaar. Om in Bangladesh op een menswaardige manier te (over)leven, hebben de inwoners 326 euro per maand nodig. Door het loon bijna te verdubbelen, hebben de textielarbeiders dus nog altijd geen leefbaar loon.

Bovendien liet de uitbetaling van dat minimumloon lang te wensen over. En de industrie probeert ook de hogere kosten te compenseren door de productie te maximaliseren. De loonsverhoging heeft dus evenmin soelaas gebracht voor de textielarbeiders: zij zullen nu nog langer en sneller moeten werken en dat komt hun gezondheid niet ten goede – terwijl ze door het akkoord net uitgenodigd worden om deel te nemen aan een comité voor veiligheid en gezondheid. Er lijkt dus voorlopig helemaal geen ontkomen aan de misbruiken die zo typisch zijn voor de textielsector.

OOK IN ANDERE LANDEN ZIJN MAATREGELEN NODIG

Na de ramp van Rana Plaza gingen er nogal wat stemmen op om geen kleding meer te produceren in Bangladesh. Kledingmerken bleken amper bereid om toe te geven dat ook zij in het Zuid-Aziatische land produceerden, laat staan dat ze betrokken waren bij Rana Plaza en dus moesten doneren aan het compensatiefonds. Wegtrekken vormt geen oplossing om de vicieuze cirkel te doorbreken, net omdat de handel in textiel zo'n hoog percentage van het bnp van confectielanden uitmaakt.

Dat is in andere landen niet anders. Toch blijven veel acties zich toespitsen op Bangladesh. De dodentol van de instorting van Rana Plaza was zo hoog, dat de urgentie in dat land blijft bestaan. De gelegenheid wordt ook in andere landen aangegrepen, maar Bangladesh blijft het typevoorbeeld van alles wat misgaat in de sector.

Langzaam aan begint het tij in andere landen te keren. Begin 2015 hebben veertien merken de handen in elkaar geslagen in een pact over leefbaar loon: ACT. Dat acroniem staat voor *Action, Collaboration en Transformation*. Hiervoor werken ze samen met de internationale vakbond IndustriALL. Het pact ging van start in Cambodja, maar Bangladesh wordt hoogstwaarschijnlijk

lijk het tweede land. De tegenwind die het project krijgt, heeft te maken met de stakeholders: er is bij ACT een te grote afstand tussen de nationale vakbonden en de internationale vakbond.

Het project is namelijk gestart vanuit de merken zelf, wat de schijn van vooruitgang wekt maar één fundamenteel probleem creëert: de merken beslissen zelf hoe ver ze willen gaan in hun

overeenkomst. En volgens critici gaan ze alvast niet ver genoeg, want ACT is geen bindende overeenkomst. De vicepresident van de *Cambodian Garment Union* (C.CAWDU) Athit Kong spreekt zich daar streng over uit. Volgens hem betekent een engagement zonder afdwingbare voorwaarden niet noodzakelijk dat de merken hun belofte om de maatregelen daadwerkelijk uit te voeren, zullen nakomen. “Want waarom zou het anders niet-bindend zijn?”, aldus Kong.

WAT GEBEURT ER IN CAMBODJA?

Begin 2014 vielen bij protesten om hogere lonen af te dwingen in Cambodja vijf doden en 39 zwaargewonden. 23 actievoerders werden opgepakt, 21 onder hen zaten tot 30 mei in de gevangenis. In vergelijking met Bangladesh is de situatie van de Cambodjaanse arbeiders intussen weer grotendeels van de radar verdwenen. Nochtans zit ook dat land vast in een vicieuze cirkel op het vlak van lonen: eisen voor loonsverhogingen, onderhandelingen (zonder al te veel resultaat), protesten, doden en gewonden, arrestaties, nieuwe onderhandelingen, ... Begin oktober 2014 werd het minimumloon verhoogd tot 140 dollar per maand. Dat is volgens actievoerders lang niet genoeg. Eind vorig jaar steeg het loon in de textielsector van 100 naar 128 dollar. De vakbonden plannen dus nieuwe protesten en het is maar de vraag hoe dat zal aflopen.

Er komt duidelijk steeds meer kritiek op vrijwillige initiatieven die niet ver genoeg gaan. Tegelijk blijkt echter dat het besef dat alle betrokken partijen op één lijn moeten staan, zoals het geval is bij het compensatiefonds en het akkoord, nog niet

sterk genoeg is. Pas als dat inzicht over de hele wereld is doorgedrongen, hebben het akkoord en het compensatiefonds hun positie als ‘uniek precedent’ waargemaakt.

WAT MOET ER NOG GEBEUREN?

› Sinds de instorting van Rana Plaza worden kledingmerken steeds meer afgerekend op onethische praktijken. Dat is ook de reden waarom zo veel merken uiteindelijk het akkoord hebben ondertekend: vlak na de ramp stonden ze onder zo'n zware druk, dat ze het zich niet konden veroorloven om niets te doen, want dat zou hun imago schaden. Sindsdien besteden ze ook steeds meer aandacht aan hun PR-beleid: veel merken namen plotse-ling een duurzaamheidsconsulent onder de arm en H&M heeft zelfs wereldwijd een team van 150 medewerkers voor dit thema.

Consumenten zijn niet blind voor dergelijke inspanningen, maar hebben moeite om de juiste vragen te blijven stellen. Ze

zijn snel tevreden als een merk meedeelt dat het inspanningen levert of een label invoert. Net als de merken zijn zij na Rana Plaza hard met de neus op de feiten gedrukt: zij moesten zich de (zeer persoonlijke) vraag stellen of de kleding die in hun kast hangt misschien wel een medemens de dood had ingejaagd. Op basis daarvan zou je over het algemeen kunnen stellen dat de consument kritischer is geworden na de ramp. Aangezien ook de merken gedwongen worden om meer aandacht te besteden aan ethisch verantwoorde kledij, hebben consumenten ook steeds meer de keuze – en zo worden de eerlijke alternatieven niet enkel modieuzer maar ook beter betaalbaar.

DUUR BETEKEN NIET NOODZAKELIJK EERLIJK

Gemiddeld vertegenwoordigt de arbeidskost maar 0,5 tot 4% van de prijs van een kledingstuk in de winkel. Dat aandeel is zo laag dat de prijs geen indicatie is van de arbeidsomstandigheden waarin een kledingstuk is vervaardigd. Dure merken betalen hun arbeidskrachten geen hogere lonen, ze nemen gewoon een hogere winstmarge. Benetton is veel duurder dan Primark, maar doet het daarom niet beter.

Beter betaalbaar betekent echter nog niet spotgoedkoop. Bij deze positieve evolutie moeten we wel wijzen op een andere trend, namelijk dat niet *fair fashion* maar *fast fashion* steeds meer de norm wordt. Kledingketens wisselen vaak van stock en voeren massaal hippe hebbelingen in, waardoor de consumenten het gevoel krijgen dat ze stante pede hun portefeuille moeten bovenhalen als ze niets willen missen. Die artikelen zijn zo laag geprijsd dat de consument maar zelden twijfelt. Het leven wordt steeds duurder, maar kledij blijft in prijs dalen: het wordt als het ware het nieuwe 'opium voor het volk'.

Op die trend wordt het Ierse Primark enorm zwaar afgerekend – hun kleding zou te goedkoop zijn en dus is het onmogelijk dat zij eerlijk produceren. Toch is Primark niet de slechtste leerling van de klas: het heeft snel bijgedragen aan het compensatiefonds, het akkoord ondertekend en als een van de initiatiefnemers zijn schouders gezet onder ACT, dat na Cambodja allicht de lage lonen in Bangladesh zal aanpakken. Hoewel deze acties zoals gezegd niet ver genoeg gaan, tonen ze toch een zekere bereidwilligheid om de arbeiders te beschermen, een evolutie die niet aan bod komt in de vele venijnige opiniestukken die de afgelopen maanden in de media zijn verschenen.

De reden waarom Primark zijn kleding zo goedkoop kan aanbieden, is – zo leggen ze het zelf uit – omdat ze weinig geld uitgeven aan reclamecampagnes en altijd in grote hoeveelheden

aanvoeren. Met dat eerste is niets mis, met dat tweede wel: zo'n businessmodel werkt de trend van 'fast fashion' in de hand. Maar het grootste probleem met hun manier van zaken doen, is het feit dat hun dumpingprijzen de hele sector onder druk zetten. Concurrenten die wel geld uitgeven aan publiciteit en kleding aanvoeren in minder grote hoeveelheden, zullen toch willen blijven concurreren met de Ierse modegigant. Op die manier worden de fabrieksbazen nog meer onder druk gezet om tegen lage kosten te produceren en de arbeiders hebben hieronder enorm te lijden – op het vlak van lonen en op het vlak van arbeidstempo. Als het niet lukt om kleding af te leveren tegen dumpingprijzen, zullen de merken elders hun geluk zoeken – de 'race to the bottom' gaat onverbiddeijk door en zo zijn we weer bij af. 'Fast fashion' zal nog lang een realiteit blijven en dreigt de sector eens te meer onderuit te halen.

Middenveldorganisaties en vakbonden proberen die evolutie tegen te gaan en blijven sensibiliseren, zowel bij de consumenten als bij de kledingmerken. Dankzij het akkoord hebben zij rechtstreeks contact met meer dan tweehonderd merken. Zo kunnen ze druk blijven uitoefenen en vragen blijven stellen. Maar ondanks alle vooruitgang die er na de ramp van Rana Plaza is geboekt en – bovenal – ondanks het feit dat het geen onmogelijke opgave blijkt om de merken op één lijn te krijgen, zal de onderlinge concurrentie dus roet in het eten blijven gooien.

CONCLUSIE

» Het akkoord en het compensatiefonds zijn baanbrekende instrumenten omdat ze alle relevante stakeholders op dezelfde lijn hebben gekregen. Die verwezenlijking is aangegrepen als unieke kans om een methodiek te ontwikkelen waarin al die stakeholders zich kunnen vinden en die ook weerslag kan hebben op internationaal vlak.

Vooraleer structurele verandering op internationaal vlak kan plaatsvinden, moet echter meer gebeuren dan wat het compensatiefonds en het akkoord de textielarbeiders beloven. Het beperkte karakter van beide overeenkomsten zorgt voor concrete resultaten, maar laat bepaalde thema's onaangeroerd. Het gebrek aan sociale zekerheid in de sector is nog altijd schrijnend en de 'race to the bottom' gaat onverbidlijk door. Merken aarzelen nog altijd om zich te engageren met bindende voorwaarden. Ze hebben dat wel gedaan binnen het akkoord, omwille van de urgentie, maar daarbij werd een beperking van de termijn tot

vijf jaar afgesproken. Eens die termijn voorbij is en de urgentie afneemt, staat de sector weer bij af.

De consumenten zijn na Rana Plaza opgeschrikt, maar stellen zich snel tevreden met de PR-praatjes van de kledingketens en zijn vatbaar voor de trend van 'fast fashion', waardoor kleding nog altijd goedkoper wordt. Merken met of zonder goede voornemens zien zich genoodzaakt om te blijven meelopen in de wedloop naar de laagste prijzen om concurrentieel te blijven. De solidariteit blijft op die manier ver te zoeken. Daarom hebben ngo's en vakbonden die zich inzetten voor sociale bescherming nog altijd een belangrijke rol te spelen: zij moeten alle stakeholders die het akkoord hebben ondertekend en een bijdrage hebben geleverd aan het compensatiefonds aan hun beloften herinneren. Enkel onder druk van dergelijke waakhonden kan er op termijn misschien wel een structurele verandering komen – zonder dat daar eerst nog eens 1138 doden voor moeten vallen.

BRONNEN

Interviews met Ben Vanpeperstraete (IndustriALL/UNIGlobalUnion), Sara Ceustermans (Schone Klerencampagne), Srinivas Reddy (IAO Bangladesh), David Verstockt (FOS), Frank Lensinck (FOS), Athit Kong (Cambodian Garment Union C.CAWDU), Bart Holvoet (Wereldsolidariteit), Bernard Mazijn (UGent), Phil Robertson (Human Rights Watch), Dalia Hashad (Avaaz), Dilys Williams (Centrum voor Duurzame Mode), Inez Louwagie (Gent Fair Trade), Griet Cattaert (JBC) en Anne Gedda (H&M).

Alliance for Bangladesh Workers Safety. Factory profile september 2015.

<http://www.bangladeshworkersafety.org/files/Alliance%20Factory%20Profile%20September%202015.pdf>

Alliance for Bangladesh Workers Safety. Members Agreement.

<http://usas.org/wp-content/blogs.dir/1/files/2013/07/WMT-Gap-Plan-released.pdf>

Bangladesh Accord on Fire and Building Safety. The Accord.

http://bangladeshaccord.org/wp-content/uploads/2013/10/the_accord.pdf

Bangladesh Accord Quarterly Aggregate Report - on remediation progress at RGM factories covered by the Accord, juni 2015.

<http://bangladeshaccord.org/wp-content/uploads/Quarterly-Aggregate-Report-3-August-2015.pdf>

Bangladesh Accord Infographic. http://bangladeshaccord.org/wp-content/uploads/Accord_infographic.pdf

Bangladesh Sustainability Compact. Technical status report 2015.

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/april/tradoc_153390.pdf

Clean Clothes Campaign. Comparison Safety Accord and the Gap Walmart Scheme.

<http://www.cleanclothes.org/resources/background/comparison-safety-accord-and-the-gap-walmart-scheme>

Global Diligence. Accord and Alliances: Competing health and safety initiatives in the Bangladeshi garment industry after the Rana Plaza tragedy, 31 januari 2014.

<http://www.globaldiligence.com/accords-and-alliances-competing-health-and-safety-initiatives-in-the-bangladeshi-garment-industry-after-the-rana-plaza-tragedy/>

IndustriALL. First round of independent and transparent factory inspection reports-completed-in-bangladesh.

<http://www.industriall-union.org/first-round-of-independent-and-transparent-factory-inspection-reports-completed-in-bangladesh>

International Labour Office. Bangladesh Rana Plaza Compensation Scheme

<http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=50557>

ILO. Rana Plaza Two Years On, april 2015.

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-dhaka/documents/publication/wcms_317816.pdf

ITUC-CSI. Evaluation of the Bangladesh Sustainability Compact, juli 2014.

http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc-ia-uni_evaluation_of_the_bangladesh_sustainability_compact.pdf

Rana Plaza Arrangement. Claims. <http://www.ranaplaza-arrangement.org/mou/claims>

Rana Plaza Arrangement. Timeline. <http://www.ranaplaza-arrangement.org/timeline>

Rana Plaza Arrangement. The Rana Plaza Coordination Committee pays out BDT 50.000 to each victim of Rana Plaza Collapse.

<http://www.ranaplaza-arrangement.org/news/press-release-the-rana-plaza-coordination-committee-pays-out-bdt-50-000-to-each-victim-of-rana-plaza-collapse>

OHCHR. Guiding Principles on Business and Human Rights.

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf

The Daily Star. Compensate Tazreen Victims, Families: HRW. 24 november 2014.

<http://www.thedailystar.net/compensate-tazreen-victims-families-hrw-72>

The Guardian. Burned down Aswad factory slipped through new safety net.

<http://www.theguardian.com/world/2013/oct/09/bangladesh-aswad-factory-safety-net>

REEDS VERSCHENEN MO*PAPERS

2015

- okt 2015: Textielarbeidsters hebben sociale bescherming nodig (*Sarah Vandoorne*)
- okt 2015: De twijfelachtige kleuren van groen geld (*Gert Van Hecken en Kahlil Baker*)
- sep 2015: Zijn de opkomende landen nu gevestigde machten? (*Dries Lesage, Stijn Sintubin, Ng Sauw Tjhoi, Laurent Delcourt, Jef Van Hecken, Karin Debroey, Lien Verpoest*)
- apr 2015: Moeten kernwapens gewoon verboden worden? (*Tom Sauer*)
- apr 2015: Een TTIP van sluiert: meer vrijhandel dient de winst, niet de mensen (*Emiel Vervliet*)
- jan 2015: De ontwikkelingssamenwerking voorbij? (*Marcus Leroy*)

2014

- december 2014: Wet breekt nood, Toekomst voor rondtrekkende veehouders in Afrika? (*Koen Van Troos*)
- november 2014: #LuxLeaks (*Kristof Clerix / ICIJ*)
- oktober 2014: Nog steeds gelukkig getrouwd? Een gouden bruiloft in de ontwikkelingssamenwerking (*Gijs Justaert*)
- juli 2014: Wordt de geopolitieke kaart van het Midden-Oosten hertekend? (*David Crielkemans*)
- juni 2014: We zijn allemaal verschillend. U ook? (*Rachida Lamrabet*)
- mei 2014: Gouden tijden voor de rijken? (*Paul Krugman*)
- apr 2014: Kunnen voorbehoedmiddelen de wereld redden? (*Simon Calcoen*)
- mrt 2014: Gaan de groeilanden een diepe duik tegemoet? (*Pierre Salama*)
- feb 2014: Buitenlandse berichtgeving is dood, leve de mondiale journalistiek? (*Gie Goris*)
- feb 2014: Is Afghanistan klaar voor 2014? (*Thomas Ruttig*)
- jan 2014: Ligt Pakistan op het Arabisch schiereiland? (*Bruno De Cordier*)

2013

- dec 2013: Schept microkrediet slechts een illusie van ontwikkeling? (*Milford Bateman en Ha-Joon Chang*)
- sep 2013: Kan Afrika zijn ontwikkeling zelf financieren uit hogere belastingsopbrengsten? (*Mick Moore*)
- jun 2013: Is uw gsm goud waard?
- apr 2013: Wat weten we (niet) over het geweld in Oost-Congo? (*Koen Vlassenroot, Steven Spittaels, Kris Berwouts en Nadia Nsayi*)
- apr 2013: Bestaan de Zapatisten nog? (*François Hautart*)
- feb 2013: Kan rijst West-Afrika voeden? (*Saartje Boutsen en Jan Aertsens*)
- feb 2013: Hoe komt het dat Afrika de Millenniumdoelstellingen niet haalt? (*Dimitri Van den Meerssche*)

2012

- okt 2012: Genetisch gewijzigd voedsel als oplossing voor het hongerprobleem? (*Hielke Van Doorslaer*)
- sep 2012: Kan zwart-Afrika voedselzekerheid bereiken? (*UNDP*)
- sep 2012: What is the Rise of South-South relations about? (*Sanoussi Bilal*)
- apr 2012: Hoe inclusief is onze ontwikkelingssamenwerking? (*PHOS*)
- mar 2012: Brengen verkiezingen meer democratie in Congo? (*Mieke Berghmans en Nadia Nsayi*)
- mar 2012: Wat na Busan? (*Bert Jacobs*)
- mar 2012: Kan de politiek de ontwikkelingssamenwerking redden? (*Alex Duncan en Gareth Williams*)
- feb 2012: Wordt het precariaat een nieuwe sociale klasse? (*Guy Standing*)
- feb 2012: Waarheen met de revoluties in Egypte en Syrië? (*Brigitte Herremans, Pieter Stockmans en Majd Khalifeh*)

2011

- nov 2011: Kan armoede overwonnen worden? (*Abhijit Vinayak Banerjee en Esther Duflo*)
- nov 2011: Is India goed bezig? (*Jean Drèze en Amartya Sen*)
- nov 2011: Een keerpunt voor sociale bescherming wereldwijd? (*Gijs Justaert en Bart Verstraeten*)
- okt 2011: Heeft ontwikkelingshulp zijn tijd gehad? (*Marcus Leroy*)
- okt 2011: 7 billion: development disaster or opportunity? (*Hania Zlotnik and Fred Pearce*)
- sep 2011: Erkenning van de Palestijnse staat: een game changer? (*Brigitte Herremans*)
- jun 2011: Een uitweg uit de nieuwe voedselcrisis? (*Saartje Boutsen*)
- mei 2011: Is het einde van de bevolkingsgroei werkelijk in zicht? (*Ronald C. Schoenmaeckers*)
- apr 2011: Waarom gelijkheid beter is voor iedereen (*Richard Wilkinson en Kate Pickett*)
- mar 2011: Welke toekomst voor de ontwikkelingssamenwerking? (*Nemat Shafik*)
- feb 2011: Realiteit of mythe? Minerale rijkdom als motor van het geweld in het oosten van Congo (*Rachel Perks en Koen Vlassenroot*)

2010

- dec 2010: Heeft Congo kans van slagen? (*Tom De Herdt, Kristof Titeca en Inge Wagemakers*)
- nov 2010: Heeft de crisis het draagvlak van ontwikkelingssamenwerking ondermijnd? (*Tom De Bruyn & Ignace Pollet*)
- nov 2010: De laatste energiecrisis? Betekent piekolie het einde van de homo Petroliensis? (*Elias Verbanck*)
- sep 2010: Wat doet China in Afrika en Latijns-Amerika? (*John Vandaele & Marc Vandepitte*)

- sep 2010: De millenniumdoelstellingen: wachten op de grote doorbraak? (*Lonne Poissonnier & Rudy De Meyer*)
- jun 2010: Hoe goed zijn Brazilië, China en India in armoedebestrijding? (*Emiel Vervliet*)
- mei 2010: Why is poverty a human right crisis? (*Irene Khan and Steven Vanackere*)
- mei 2010: Wat is nu eigenlijk goed bestuur? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2010: Is er Apartheid in het Heilige land? (*Korneel De Rynck*)
- mar 2010: Water zonder grenzen? Het regionaal belang van het Afghaanse water (*Benjamin Sturtewagen*)
- feb 2010: Wat met de Cubaanse revolutie na Fidel Castro? (*Marc Vandepitte*)
- feb 2010: Leidt klimaatverandering tot oorlogen? (*Harald Welzer en Jamie Shea*)
- jan 2010: Mogen we nog dieren eten in tijden van klimaat- en voedselcrisis? (*Jonathan Safran Foer en Louise Fresco*)

2009

- nov 2009: Spionage in het hart van Europa? (*Kristof Clerix*)
- nov 2009: Hebben de ngo's hun ziel verkocht aan de minister van Ontwikkelingssamenwerking? (*Jean Reynaert en Patrick Develtere*)
- okt 2009: Chaos in Afghanistan en Pakistan? (*Ahmed Rashid en Jef Lambrecht*)
- sep 2009: De 'Gele Reus' in ademnood? (*Samia Suys*)
- sep 2009: Is ontwikkelingshulp verantwoordelijk voor de armoede in Afrika? (*Dambisa Moyo en Kumi Naidoo*)
- jul 2009: Is dit de nieuwe kolonisering? (*International Food Policy Research Institute, The Economist, vertaling Emiel Vervliet*)
- jun 2009: Kan de G20 de wereld redden? (*Emiel Vervliet*)
- apr 2009: Hoezo, vrije meningsuiting? (*Ruddy Doom en Sofie Van Bauwel*)
- mar 2009: Hebben financiële speculanten 120 miljoen mensen honger laten lijden? (*Peter Wahl, vertaling en samenvatting door Emiel Vervliet*)
- mar 2009: What is the status of human rights in Iran? (*Shirin Ebadi*)
- feb 2009: Hoe zien wij Gaza? (*Ruddy Doom en Simone Korkus*)

2008

- dec 2008: Wat is waardig werk? (*Emiel Vervliet*)
- nov 2008: Betalen de armen de prijs van een slecht beleid? (*Saar Van Hauwermeiren*)
- okt 2008: Hoeveel armen zijn er nu eigenlijk? (*Emiel Vervliet*)
- okt 2008: Blinkt alle goud? (*Catapa*)
- jul 2008: Door welke lens kijken wij naar China? (*Kristof Decoster*)
- jun 2008: Heeft Congo iets aan zijn mijnen? (*Raf Custers*)
- jun 2008: Wie zorgt er voor een échte groene revolutie? (*Jan Aertsen en Dirk Barrez*)
- mei 2008: Kan onverschilligheid dodelijk zijn? (*Forum for African Investigative Reporters, vertaling en samenvatting: Emiel Vervliet*)
- mar 2008: Levert de traditie de oplossing? (*Bert Ingelaere*)
- feb 2008: Kunnen boeren de wereld redden? (*Saartje Boutsen*)
- jan 2008: Neemt de inkomensongelijkheid in de wereld toe of af? (*Emiel Vervliet*)

2007

- dec 2007: Waar de kassa altijd rinkelt? (*Internationaal Vakverbond, vertaling: Emiel Vervliet*)
- dec 2007: Is er leven na Kyoto? (*Simon Calcoen, Peter Tom Jones, Edith Vanden Brande en Alma De Walsche*)
- okt 2007: Zijn de EPA's levensgevaarlijk? (*Marc Maes*)
- sep 2007: Ligt de Afrikaanse hemel in Barcelona? (*Roos Willems, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Hoe erg is het klimaat eraan toe? (*IPCC, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Redt de minister van Financiën het klimaat? (*Aviel Verbruggen, vertaling: Emiel Vervliet*)
- jun 2007: Viva el populismo? (*Emiel Vervliet en Alma De Walsche*)
- mar 2007: Veertig jaar bezetting - Hoe lang nog? (*Ludo De Brabander & Brigitte Herremans*)

2006

- dec 2006: Hoe geglobaliseerd is de islam? (*Olivier Roy*)
- dec 2006: Zit de Congolese toekomst in de grond? (*Sara Frederix en John Vandaele*)
- nov 2006: Helpt onze hulp tegen honger? (*Saartje Boutsen en Jan Vannoppen*)
- nov 2006: Wil China de wereld overheersen? (*Jonathan Holslag*)

Al deze MO*papers kunnen gratis gedownload worden op www.MO.be/papers

